

Apie šv. Jeronimo atvaizdus ir jų ištakas Lietuvoje

Skiriama Gabijai Surdokaitei-Vitienei

Skirmantė Smilingytė-Žeimiene

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105

El. paštas: s.zeimiene@gmail.com

Straipsnyje pirmą kartą apžvelgti galimi šv. Jeronimo gerbimo ir vaizduosenos tradicijos keliai į Lietuvą. Bendrais bruožais pristatomi šventojo ikonografijos raidos atspindžiai Lietuvoje ir ieškoma konkrečių atvaizdų pirmavaizdžių.

RAKTAŽODŽIAI: šv. Jeronimas, Bažnyčios tėvai, didikai, Europos dailė, Lietuvos bažnyčių dailė, pirmavaizdis

Esame agrarinės kultūros palikuonys ir kur kas daugiau žinome apie žemdirbių šventuosius Jurgį, Izidorių, Pranciškų ar Antaną nei apie mokytumu ir askeze garsėjusį šv. Jeronimą (1 pav.). Dabar, kai puikuojamės statistikos duomenimis apie savo išsilavinimą, turėtume pasidomėti ir šiuo eruditu, Šv. Rašto vertėju. Šv. Jeronimas (~347–420) laikomas dangiškuoju visų knygų – bibliotekininkų, vertėjų, studentų, mokslininkų ir bibliofilų globėju, taip pat teologų, biblijos draugijų ir asketų patronu. Būtų sveikintina, jei kurioje nors bažnyčių intelektualų bendruomenė norėtų įsteigti savo cecho altorių ar altorinį kūrinį ir į Lietuvos, kaip agrarinio krašto, su tradiciniais globėjais dvasinį peizažą įterptų naujų intelektualių potėpių. Juk šventojo asmenybė ir dabar įkvepia dailininkus: tapytoja ir menotyrininkė Sigita Maslauskaitė-Mažylienė šv. Jeronimo tema yra nutapiusi bent penketą paveikslų.

Kita vertus, šv. Jeronimas yra ir skaudančių akių globėjas ir galbūt dar vienas jo atvaizdas galėtų pagelbėti pavargusiems nuo kompiuterio šviesos ar knygų, padėtų kontempliuoti. Tereikia pakelti akis į žvaigždėtą dangų ir greta Paukščių Tako susirasti beveik visus metus Lietuvoje nenusileidžiantį Vežėjo arba Aurigos žvaigždyną. Vokiečių astronomas, vienuolis Augustinas Julius Schilleris 1627 m. Augsburgėje išleistame vadinamajame plikos akies dangaus atlase *Coelum Stellatum Christianum* pagonių žvaigždynus pakeitė Biblijos herojais ir šventaisiais. Pagal šitą krikščioniškąjį žvaigždėlapį dangiškasis globėjas šv. Jeronimas žvelgia iš Aurigos konsteliacijos¹.

Tarptautinė vertėjų federacija 1991 m. Jeronimo mirties dieną – rugsėjo 30-ąją – paskelbė Tarptautine vertėjų diena. Taip ne tik telkia įvairių šalių vertėjus ir populiarina jų profesiją, bet ir mūsų laikais plačiai aktualizuoja asketiškojo Bažnyčios tėvo veiklą. Lietuvoje dangiškąjį intelektualų globėją irgi „patronuoja“ vertėjai. Šis straipsnis taip pat atsirado Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos (vertėjos

1 Prieiga per internetą: <http://www.atlascoelestis.com/epi%20schiller%2012.htm>

Vilijos Gerulaitienės) iniciatyva: 2014 m. sausio 8 d. sąjungos konferencijoje „Šventojo Rašto vertimai ir biblijos atspindžiai užsienio literatūroje“ buvau pakviesta perskaityti pranešimą apie šv. Jeronimo vaizduoseną dailėje. Tai paskatino vesti simbolinę paralelę tarp skirtingų meno rūšių – literatūros ir dailės. Vertimu dailėje galima laikyti originalo ir jo kartotės santykį. Vienas straipsnio tikslų ir yra atsekti, kokių lietuviškų šv. Jeronimo atvaizdų „vertimų“ esama. Pirmavaizdžių ir jų kartočių aiškinimuisi būtina šv. Jeronimo gerbimo genezės ir ikonografinės tradicijos atodanga. Europos dailėtyroje, ypač italų ir vokiečių, *jeronimika* – Jeronimo kulto, ikonografijos ir vaizduosenos studijos turi savo nišą. Gausėja mokslinių leidinių ir disertacijų, skirtų vieno dailininko (dažnai – Dürerio) sukurtiems Jeronimo atvaizdams ar net vieno kūrinio analizei ir sklaidai². Tačiau šie tyrinėjimai niekaip neintegruoti mūsų dailėtyroje. Išvardyti pagrindiniai šv. Jeronimo siužetai *Krikščioniškosios ikonografijos žodyne*³ (beje, beveik identiška kaip ir Džeimso Hallo žodyne⁴) ir keletas dailės kataloguose trumpai pristatytų jo atvaizdų Lietuvoje neatveria platesnės ikonografinės panoramos, todėl šiame straipsnyje bus bandoma pirmąsyk provizoriškai apžvelgti lietuviškąjį jos dėmenį.

1 pav. Skulptūra „Šv. Jeronimas“. XX a. pr. Jonišio bažnyčia. V. Balčyčio nuotr., 2009

Apie šv. Jeronimą ir jeronimus Lietuvoje

Solidžiam sutelktiniame leidinyje „Krikščionybės Lietuvoje istorija“ (Vilnius: Aidai, 2006) šv. Jeronimas arba kitaip – Euzebijus Sofronijus Jeronimas, Jeronimas Stridonietis neminimas. Jo nerasime ir daugelyje kitų krikščionybės ar katalikybės raidai Lietuvoje skirtų leidinių. Neatsitiktinai. Regis, visai teisinga sakyti, kad šv. Jeronimas – mažai ar net labai mažai Lietuvoje populiarus šventasis. Beveik neturime jo raštų (apie *Vulgatą* šiuokart nekalbama), epistolikos lietuvių kalba. Mūsų šventojo

2 Pvz., Jeon 2006.

3 *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas* 1997: 95–97.

4 ХОАА 1996: 258–259.

biobibliografija skurdi: vienas kitas jeronimikos intarpas teologinio, religijotyrinio ar kultūrologinio⁵ pobūdžio leidiniuose, keletas biografijų enciklopedijose, šventųjų gyvenimų legendose ir vieniši pristatymai periodikoje⁶. Bažnyčių altoriuose jo atvaizdai retai bepasitaiko, be to, daugumos neatpažįstami⁷. Iš kitos pusės – menkai ar visai nežinoma šv. Jeronimo lietuviškoji „istorija“. Jo vardas, kuris graikų kalba reiškia *šventas vardas* ar kaip sakoma *Aukso legendoje* – *šventa giraitė* ar *šventas įstatymas*, davė pradžių maždaug porai dešimčių mūsų pavardžių – Jaro, Jaramino, Jaranimo, Jarašiaus, Jarašiūno, Jaroševičius, Jeremino (Eremino, Eramsko), Jero, Jeručio, Jerulaičio, Jerošiaus, Jeroševičiaus ir pan.⁸ Jeronimas buityje – tai naudinga antibakterinių ir antivirusinių savybių turinti kvapnioji pelargonija. Kitose kalbose šis snaputinių šeimos augalas nevadinamas šventojo vardu, į kurį lietuviai transformavo veikliąją pelargonijos medžiagą – geraniolį. Tokia liaudiška vardo adaptacija leistų tikėtis, kad jis turi galias, nors ne visada matomas, šaknis.

Šv. Jeronimas buvo keliauninkas, bet šiauriau Tryro, į kurį po mokslų Romoje buvo atvykęs apie 368–369 m., turbūt nesilankė ir baltų žemių nepasiekė. Tačiau *Kronikoje* (*Patrologia Latina*, t. 27, col. 454) paminėjęs Ponto karalių Palemoną (*Pontus Polemoniacus*), akina tyrinėtojus svarstyti, ar ne jis davęs impulsą romėniškosios lietuvių kilmės legendai⁹. Bene pirmasis savo asmeniu Lietuvoje, nors ir prieštarinčiai, garsinęs Jeronimo vardą ir pirmasis palikęs mums autentiškas žinias apie lietuvių religiją – misionierius Jeronimas Prahiskis. Jis XV a. pr. brutalokai *depagonizavo* ir *christianizavo* lietuvius, todėl Vytauto Didžiojo buvo paprašytas aplėisti šalį. Tačiau būtent dėl misionierystės Lietuvoje Jeronimas Prahiskis įrašytas tarp kamaldulių, kurių ordinas įstojo 1413 m., palaimintųjų¹⁰. Apsisukus istorijos ratui, į gimtąjį kraštą grįžo ir pirmuoju kamaldulių vienuolyno Pažaislyje vadovu 1663 m. tapo tėvas Jeronimas (Krasauskis), vienuolyno fundatoriaus Kristupo Zigmanto Paco labai geidautas dėl bendramintystės ir lietuvių kalbos mokėjimo¹¹. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad XVI–XIX a. kylančia linija populiarėjęs Jeronimo vardas – viena šventojo gerbimo apraiškų. Nors tikrai nebuvo dažniausias krikštavardis, tačiau nuo XVI a. nuolat išnirdavo viešumoje, nes įtakingos ir turtingos šeimos mėgo savo sūnus krikštyti Jeronimo vardu, kuris vėliau ne kartą atsikartodavo giminės (pvz., Chodkevičių, Kiršenšteinų,

5 Straipsnio tyrimui paminėtini Vytauto Ališausko pasvarstymai apie autoriaus vaizdinį Žygimanto Senojo maldyne – Stanisława Samostrzelniko nutapytą šv. Jeronimo miniatiūrą, jos sąsajas su A. Dürerio pirmavaizdžiu ar portretiniu Pranciškaus Skorinos atvaizdu (Ališauskas 2009: 177–183).

6 Pvz., Manto Adomėno straipsnis „Šventasis vertėjų globėjas“ ir jo verstas šv. Jeronimo „Šventojo Pauliaus, pirmojo emerito, gyvenimas“ (*Naujasis židinys-Aidai*. 1992. 7–8: 3–15) ar Vandos Ibiškos parengtas pristatymas „Šventasis Jeronimas“ (*Artuma*. 2013. 10: 31–33).

7 Patyrę specialistai kartais irgi suklysta: Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios sienoje nutapytas šv. Jonas Krikštytojas (pagal G. Reni kompoziciją) buvo palaikytas šv. Jeronimu (Račiūnaitė 2003: 221, 223, 227).

8 *Lietuvių pavardžių žodynas, A-K* 1985: 808–832.

9 Gudmantas 2004: 118.

10 Bumblauskas 2011: 30–31.

11 Paknys 2013: 30–33.

Radvilų ar Komarų) medyje, neretai ir antruoju vardu (tik keletas asmenų: LDK didysis maršalka ir Vilniaus kaštelionas Jonas Jeronimas Chodkevičius (1537–1579), Žemaičių vyskupas Jonas Jeronimas Krišpinas-Kiršėnšteinas (~1654–1708) ar XVIII–XIX a. I p. Abiejų Tautų valstybės veikėjai Dominykas Jeronimas Radvila, Mykolas Jeronimas Radvila). Ona Sanguškaitė-Radvilienė, norėdama pagerbti savo sūnų LDK pataurininą Jeronimą Florijoną Radvilą, 1739–1742 m. pastatytai ketvirtajai Biržų bažnyčiai išrūpino Šv. Jeronimo titulą¹², ir ši, kiek daugiau nei pusę amžiaus stovėjusi, medinė bažnyčia turbūt vienintelė Lietuvoje turėjo tokį titulą.

Nemenka tikimybė, kad kilmingieji jeronimai ar juos norintys pagerbti asmenys inspiravo šventojo atvaizdų gausėjimą, funduodami patroninio pobūdžio dailės kūrinius. Lietuvos didysis išdininkas, pakancleris, Upytės ir Žemaičių seniūnas Jeronimas Valavičius (1573–1637) fundavo, statė ir remontavo beveik dvi dešimtis bažnyčių, kai kuriose jų XVII a. I p. netruko atsirasti fundatoriaus dangiškojo globėjo atvaizdų: Sokulkos (Gardino dekanatas) bažnyčioje būta Šv. Jeronimo altoriaus ir paveikslo¹³, pirmosios Vabalninko bažnyčios šoniniame altoriuje – paveikslo¹⁴, Plungės¹⁵, Tytuvėnų ar Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčiose – skulptūrų. Šv. Jeronimas pavaizduotas Lietuvos žemės išdininko ir raštininko Jeronimo Kiršėnšteino 1670 m. funduotos Plokščių bažnyčios didžiojo altoriaus Nukryžiuotojo paveiksle. Be abejo, patroniniai kūriniai tebuvo tik vienas ir nepagrindinis kelias šventojo atvaizdams rasti Lietuvoje. Derėtų paieškoti priežasčių, atskleidžiančių, kaip šv. Jeronimas Lietuvoje tapo vis labiau žinomam ir gerbiamam, o jo mokymas ir darbai, jo puoselėtas pamaldumas, stebėtinas darbštumas bei erudicija XVI–XVIII a. tikinčiojo, ypač kilmingųjų luomo, buvo kur kas geriau įsisąmoninti ir apmąstomi nei šiandien¹⁶.

Šiam teiginiui pagrįsti pasitelksime kai kuriuos įvairias valstybines pareigas ėjusio lietuviškosios kartografijos kūrėjo Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) biografijos faktus. Ilgametis jo kapelionas t. Janas Alandas paliudijo¹⁷, kad sekdamas šventojo pavyzdžiu Radvila reguliariai praktikavo maldingą atgailą mušti save akmeniu (Jeronimas daužė sau krūtinę, Našlaitėlis – pirštą). 1583–1584 m. piligriminėje kelionėje į Šv. Žemę Radvila lankė šventojo ir jo pasekėjos šv. Paulės įkurtus vienuolynus ir, aišku, jo kapavietę bei celę Betliejuje, kurioje šis vertė Bibliją. Bažnyčios Tėvo atsidavimą Dievui, asketizmą ir nujaučiamą alinantį darbą Našlaitėlis paliudijo asmeniniu įspūdžiu: šv. Jeronimo kambarėlis „labai tamsus, nes įrengtas po bažnyčia, į kurią pasimelsti tas šventasis vyras užlipdavo dar ir dabar tebesančiais

12 *Panevėžio vyskupija* 1998: 101.

13 Kamuntavičienė 2013: 46(74): 50–52.

14 *Panevėžio vyskupija* 1998: 191.

15 Klajumienė 2004: 69.

16 Iš kitos pusės, vienas šventųjų gerbimo barometrų yra liaudies dailė. Turėtume apibendrinti: liaudiškų šv. Jeronimo atvaizdų kaip ir nebūta. Tik Salantų klebonas Stanislovas Čerskis XIX a. I p. savo raizytkloje tarp 47 įvairių sužetų „abrozdelių“ buvo pagaminęs du, skirtus *Vulgatos* vertėjui. Misius: 2011: 321–325.

17 Vaitkevičiūtė 2006: 99.

laipteliais, įeidavo pro duris, dabar užmūrytas. Šiek tiek šviesos pro mažą langelį įeina iš vienuolyno pusės.¹⁸ Kad Radvila buvo įdėmiai studijavęs šventojo rašytinį palikimą, juntama iš jau cituotų jo kelionės į Jeruzalę užrašų¹⁹: svarstydamas, kokį gi vaisių paragavo pirmieji žmonės, gina neginčytiną šv. Jeronimo, kuriam Šv. Dvasia diktavusi Šv. Įstatymo vertimą, autoritetą; kitur, kalbėdamas apie šv. Jokūbo būstą, cituoja šventojo užrašytą pasakojimą ir pan.

Iš pavienių žinučių galima numanyti, kad šv. Jeronimo kultą, panašiai kaip plačios ir įtakingos Radvilų giminės atstovai, palaikė skirtingose krikščioniškų bažnyčių „barikadose“ atsідurę kilmingieji. Antai, Našlaitėlio giminaitis evangelikas reformatas LDK etmonas ir Vilniaus vaivada Kristupas Radvila (1585–1640) Liubčios rezidencijoje tarp dailės kūrinių turėjo ant balto šilko išsiuvinėtą šv. Jeronimo atvaizdą, įrėmintą prabangiuose rėmuose²⁰. Ypatingo susidomėjimo šv. Jeronimu kibirkštį didikai neretai parsiveždavo iš užsienio.

Lietuvos krikščionėjimas vyko tuo metu, kai Vakarų Europoje ypač žavėtasi šv. Jeronimu, t. y. XIV–XVII a. Plintant humanizmo idėjoms pirmiausiai Italijoje, netrukus – tarp vokiečių ir nyderlandiečių, aistringasis stridonietis populiarumu ėmė pranokti viduramžiais išskirtiniai aukštintą šv. Augustiną, kurio autoritetas ir reikšmė akademinėje teologijoje išliko, tačiau liaudiškąjį pamaldumą ir bendrą edukacijos procesą stipriai veikė šv. Jeronimo asmenybė ir darbai²¹. Popiežius Bonifacas VIII 1298 m. pripažino keturis Vakarų Bažnyčios tėvus, ir nuo tada pradėjo ryškėti šv. Jeronimo kultas. Palaiptiesniui jo veikalai imti platinti ir spausdinti dažniau nei kitų Bažnyčios tėvų. Manoma, kad pradžių išskirtiniam susidomėjimui padėjo iškilus teisės mokslininkas, kanonininkas Giovanni d’Andrea (1270–1348), sutelkęs žinias apie šventąjį, jo stebuklus ir parengęs kompiliacinio pobūdžio panegiriką *Hieromianimum* bei įvairiomis formomis skatinęs šlovinti Jeronimo nuopelnus. Kultu plėtrai įtakos turėjo vyskupo, Karlo IV kanclerio Johannesono von Neumarkto (*Johannes de Novoforo*, 1310–1380) veikalas apie šventojo gyvenimą ir į vokiečių kalbą išversti laišškai. Šio ankstyvojo humanisto raštai sklido daugybe nuorašų, Lietuvoje, kaip matysime vėliau, irgi jų būta. Šv. Jeronimo darbų vertimai į kitas Europos kalbas smarkiai didino jo populiarumą. Petrarka ir Erazmas Roterdamietis taip pat įterpė svarų indėlį į šventojo pripažinimą. Renesanso humanizmas iškėlė sektiną šv. Jeronimo – griežto dorybių įkūnytojo, asketo, atgailautojo ir žodingojo krikščioniškojo mokslinčiaus – idealą. Šventojo atvaizdai tapo labai paklausūs. Akivaizdus didžiulio populiarumo pliūpsnio įrodymas yra nuo vėlyvųjų viduramžių ir iki pat baroko laidos formavęsis įstabus išraiškingų, turtingos ikonografijos Europos dailės kūrinių klodas, skirtas šv. Jeronimui. Jis buvo vienas mėgstamiausių Albrechto Dürerio, Joachimo Patinero, Guercino,

18 Radvila 1990: 101.

19 Ten pat: 63, 83.

20 Palušytė 2001: 32.

21 Hamm 1990: 128.

Agostino, Anibalės ir Ludovico Carracci, Chosė Riberos ar Guido Reni kūrybos personažų.

Natūralu, kad europinė šventojo gerbimo tradicija netruko ateiti ir į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Sutapimas ar atsitiktinumas: pirmieji du XVI a. dešimtmečiai priešreformacinėje Vokietijoje, o ir Europoje, laikomi šv. Jeronimo kulto apogėjumi, kaip tik tuo metu (1501 m.) į Lietuvą Aleksandro Jogailaičio prašymu popiežius Aleksandras VI atsiuntė šventųjų relikvijų, tarp kurių buvo ir šv. Jeronimo stolos relikvija. Vilniaus katedroje viešai pagarbai sidabrinėje lentelėje ji buvo išstatoma kartą per metus – per šv. Jeronimo šventę²². Reikia manyti, gyviau mokslingąjį vyrą reprezentavo rašiniai apie jį bei jo veikalai, kurie LDK tapo žinomi, skaitomi, cituojami, pasitelkiami studijoms ir pamokslams. Seniausia raštija Lietuvoje – lotyniškoji. Jai priklausantys Jeronimo raštai, dažniausiai išleisti vokiečiųkalbių žemėse, pateko į pagrindinį intelektualėjančios visuomenės knygų repertuarą ir radosi ne tik dvasininkų, vienuolių, bet ir iškilių pasauliečių bibliotekose. Antai 1511 m. būsimas Lietuvos kancleris Albertas Goštautas turėjo šv. Jeronimo parašytą senųjų Bažnyčios tėvų gyvenimų tomą *Vitas patrum*²³. Galbūt tą, kurio titulinėje iliustracijoje su bažnyčios pastatu rankose vaizduojami Bavarijos hercogas Jurgis Turtinasis ir jo žmona Jadvyga, šv. Kazimiero sesuo²⁴? Vis dėlto nežinome, kurį *Vitas patrum* leidinį buvo įsigijęs romėniškosios lietuvių kilmės puoselėtojas Goštautas, nes knyga, kaip neretai nutikdavo, prarasta kažkuriame kare ar gaisre. Dėl liūdnų istorinių priežasčių stambi senųjų Lietuvos knygų paveldo skiltis su solidžiomis jeronimikos pozicijomis atsidūrė Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje Peterburge: ten nugulė Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos *Vitas patrum*, šviesą 1485 m. išvydęs Strasbūre, ir Žygimanto Augusto, o vėliau – Vilniaus jėzuitų kolegijos, turėti Erazmo Roterdamiečio parengti šv. Jeronimo raštai²⁵... Bet ir tarp Lietuvos bibliotekose išlikusių inkunabulų ar paleotipų esama visai nemažai šv. Jeronimo veikalų. Pavyzdžiui, VUB saugo Mikalojaus Daukšos turėtus *Epistolae et tractatus*, 1495 m. išleistus Niurnberge. Be to, Daukša, kaip ir daugybė kitų vertėjų, versdamas postilę, naudojosi iškiliausiu *vir trilinguis* („trikalbio vyro“ – graikų, lotynų ir hebrajų kalbų mokovo) darbu – iš senųjų kalbų į lotynų kalbą versta ir reviduota Biblija – *Vulgata*, kuri bažnytinio Tridento susirinkimo 1546 m. pripažinta norminiu Šv. Rašto tekstu. *Vulgata* ir atskiriems jos skyriams šv. Jeronimo parašyti prologai rankraštiniu pavidalu²⁶ ar spaudiniais plito Lietuvoje ir darė šventąjį plačiai žinomą tarp krikščioniškųjų konfesijų.

22 Jovaiša, L. *Vilniaus katedros relikvijos, 1387–1655*. Koks tos relikvijos likimas – nežinia, tačiau Vilniaus arkikatedroje buvo, o dabar Bažnytinio paveldo muziejuje yra XVIII a. relikvinė su šv. Jeronimo relikvija, įmontuota į to paties šimtmečio relikvijorių-žvakidę.

23 Gudmantas 2003: 12.

24 Sutuoktinius, greičiausiai fundavusius šią, 1485 m. Augsburgėje išleistą ir Bavarijos valstybinėje bibliotekoje saugomą, knygą (sign. Rar. 330) padėjo identifikuoti didikų herbai.

25 Feigelmanas 1975: 447; Kawecka-Gryczowa 1988: 194.

26 XIII–XIV a. lotyniškus *Vulgatos* nuorašus turėjo LDK arklidininkas Boguslavas Radvila (1620–1669), Vilniaus universitetas bei neaišku kada sukurta – A. Goštautas (Narbutas 2008: 40).

Jo rašytos įžangos lydi 1480 m. Niurnberge leistą vadinamąją Menardo bibliją iš Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekos rinkinio²⁷, Pranciškaus Skorinos spausdintas Senojo Testamento knygas ir t. t. Dar prisimintina milžiniška šv. Jeronimo į lotynų kalbą išversto psalmyno svarba, jo atvaizdais pabrėžta rankraštiniuose maldynuose. Šv. Rašto vertėjai stipriai propagavo kiti Lietuvoje žinoti Europos autoriai: į minėtą Peterburgo biblioteką pateko Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekoje anksčiau saugoti XV a. 3–4 deš. Vokietijoje suformuoti rankraštiniai sąvadai, tarp kurių – anksčiau minėto Johannesono von Neumarkto „Apie Jeronimo mirtį“ ir pseudo-Augustino „Laiškas apie šv. Jeronimo prakilnumą“²⁸. Be abejo, būtina paminėti anų laikų bestselerį – Jokūbo Voraginiečio *Aukso legendą*. Ši šventųjų gyvenimų skaitinių knyga, anksčiausiai mūsų padangėje žinoma kaip Jogailos ir Jadvygos dovana Vilniaus katedrai. Beje, vieną egzempliorių turėjęs ir nesyk minėtas Goštautas²⁹. *Aukso legenda* sulaukė daugybės laidų ir galbūt vienoje jų esanti nedidukė iliustracija yra vienas senesnių Lietuvoje dabar turimų šv. Jeronimo atvaizdų.

Šv. Jeronimo atvaizdai ir jų „vertimai“

Matyt, pirmieji šv. Jeronimo atvaizdai Lietuvą pasiekė per knygų grafiką arba miniatiūras. Tikėtina, kad atvykdami į Lietuvą svetimšaliai ar vietos didikai galėjo atsigabenti tuo metu Europoje itin madingo šventojo tapytą ar grafinį atvaizdą, tačiau žinių apie tai neturime. Tiesa, kalbant apie tokios dailės importą, turėtume paminėti vieną nedidelį paveikslą „Švč. Mergelė Marija su kūdikiu ir šv. Jeronimu“ (medis, aliejus, 44 × 36. LDM, Inv. Nr. T-3994), kuris priklausė dailininko Boleslovo Rusecko kolekcijai, vėliau padovanotas Vilniaus mokslo bičiulių draugijai ir per Mokslų akademijos biblioteką pateko į Lietuvos dailės muziejų³⁰. Formaliai pagal kompoziciją kūrinys galėtų būti priskiriamas, kaip ir padaryta albume *Vakarų Europos tapyba*, nežinomam XV a. Florencijos mokyklos tapytojui³¹ ir pretenduotų į ankstyviausią Lietuvoje šventojo stridoniečio atvaizdo titulą. Idėjinė ir kompozicinė paveikslo struktūra iš tikrųjų būdinga XV a. II p., o ypač XVI a. I p. italų tapybai. Šv. Jeronimas – vienas aktyviųjų Švč. Mergelės amžinosios nekaltybės gynėjų, mariologijos pagrindų kloyėjų. Todėl nuo gotikos polidiptikų dailėje šalia Madonos *Sacra conversazione* ar Švč. Mergelės Marijos vainikavimo siužetuose. Mūsų platumoje tokio pobūdžio kūriniams priklausytų XVII a. II p. karmelitiškosios tradicijos paveikslai: „Švč. Mergelės Marijos pagarbinimas“ Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčioje

27 Dirsytė 2011: 40.

28 Narbutas 2008: 47–48.

29 Ten pat: 44.

30 Už šią informaciją dėkoju dailės istorikei Daliai Tarandaitei.

31 *Vakarų Europos tapyba* 1982: 17, il. 2. Čia dar nurodoma, kad paveikslas apačioje signuotas monograma „A. I.“

ir buvęs Žukainių bažnyčioje (dabar Baltarusijos kultūros ir istorijos muziejuje) bei Ermitažo muziejuje saugomo Reni paveikslo „Bažnyčios tėvų disputas dėl Nekaltojo Prasadėjimo dogmos“ kopija³².

XV a. Italijoje išsirutuliojo populiarus paveikslų modelis: pirmame plane centrinė Dievo Motinos su kūdikiu figūra, jai iš dešinės – šv. Jeronimas, iš kairės – šv. Pranciškus Asyžietis³³ (galima prisiminti ir Rafaelio „Madoną von der Ropp“), rečiau – šv. Kotryna Aleksandrietė, šv. Marija Magdalena, šv. Jonas Krikštytojas, koks nors kitas šventasis ar angelas. XV a. pab. ėmė daugėti tapybos darbų, vaizduojančių tik Madoną su vaikiu ir Biblijos vertėją. Tipingi šių sužetų ikonografiniai-simboliniai elementai, būdingi XV–XVI a. sandūros šiaurės Italijos tapybai, panaudoti ir minėtame (Rusecko turėtame) LDM paveiksle. Tai peizažas su kalnų ir pastatų apybraižomis toluoje, aukštas vienišas medis, uolos skardis su skurdžiu augalu, užuolaidos motyvas, taip pat Marijos, Kūdikių ir Jeronimo gestai bei apranga. Analogiškų detalių, bendrų kompozicijos bruožų galima rasti Pinturicchio (1481 m. paveikslas Berlyno paveikslų galerijoje), Jacopo Boatari (kūrinys Vatikano Pinakotekoje), Bartolomeo Montagnos, Andrea Solari, Benvenuto Tisi da Garofalo ar dar daugiau – Moretto da Brescia ir Giampietrino „madonose“ su šv. Jeronimu ar apskritai jų kūryboje. Paveikslo spalvinė sandara taip pat lyg ir neiškristų iš to laikmečio konteksto. Mažiau šiam sužetui būdinga atgailaujančio šv. Jeronimo poza – prisėdusio, o ne klūpinčio ar stovinčio. Dėl paveikslo datavimo XV ar XVI a. tam tikrų abejonių keltų neįprastai primityviai drapiruota užuolaida, Jeronimo bei Marijos tipažų ir kai kurių detalių interpretacija, netgi tapymo būdas. Straipsnio autorė, kuriai natūroje neteko apžiūrėti kūrinio, nekvestionuoja muziejinių nuomonės: kol paveikslas įdėmiau neištyrinėtas, linkstama manyti, kad tai yra kopija ar sekinyš³⁴. Palikę nuošalyje svarstymus apie kūrinio amžių, stabtelėkime prie šventojo įvaizdžio.

Vulgatos kūrėjo ikonografija įvairialypė ir kaip reto kito šventojo – turtinga sužetų. XV a. pr. Italijoje iš literatūrinių šaltinių ir šv. Jeronimo laišku³⁵ į dailę atėjo ir joje išsiskirio atgailaujančio šventojo vaizdinys, beje, panašus kaip ir minėtame paveiksle. Senas žilabarzdis vyras – apskritai būdingiausias šventojo tipažas dailėje. Nors nežinoma, kada Bažnyčios tėvas gimė, gyvenimo aprašymuose pabrėžiamas jo ilgaamžiškumas, netgi hipertrofuojiama – „šimtą metų šioj pasaulėj pergyvenęs“³⁶.

32 LDM, Inv. Nr. T-6295.

33 Šv. Jeronimo ir šv. Pranciškaus kaip tam tikrų idėjų bendrystės gretinimas viename kūrinyje žinomas ir vėlesnių laikų dailėje. Edita Šedbaraitė menotyras magistro darbe „Šv. Pranciškaus Asyžiečio ikonografija Lietuvos baroko tapyboje“ (VDU, 2008: 60) teigia, kad neaptikto kartu pavaizduoto Dievo neturtėlio ir šv. Jeronimo, kaip įprasta Vakarų Europos dailėje. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2008~D_20080611_133747-69490/DS.005.0.01.ETD

34 Prieiga per internetą: http://www.rinkinys.ldm.lt/iris/index.aspx?cmp=search&action=details&lang=LT&mus=1&cext_id=952452

35 Jungblut 1967: 137–142.

36 Valančius 2003: 129.

Charakteringa dėvėseną – vienuolio abitas seniausiuose atvaizduose, vėliau – kardinolo, kuriuo buvo tituluojamas pagerbiant už nuopelnus Bažnyčiai, apranga ir palaikiai atsiskyrėlio atgailautojo drabužiai. Pastarieji varijuoja, bet beveik visi – ir sudėvėtos drapanos, ir prabangių rūbų užuominomis virtę besiplaikstančios raudono audeklo juostos – atidengia nemažai nuogo kūno, kuris nors ir ne jaunas, bet atletiškas, asocijuojasi su dvasios stiprybe ir valia. Dešinėje rankoje laikomu akmeniu daužiama apnuoginta krūtinė – „chrestomatinis“ judesys, iliustruojantis asmeninį šv. Jeronimo maldingumą ir tapęs dvasinės atgailos emblema. Kartais, kaip ir aptariamame paveiksle, kita ranka šventasis praskečia drabužį, atgailos mostui atidengdamas širdį (tokį gestą yra naudoję Andrea Mantegna, Marco Zoppo, Bartolomeo Montagna, Hansas Memlingas, Carlo Dolci ir kt. dailininkai). Šalia šv. Jeronimo yra nuolatiniai jo atvaizdo atributai – kaukolė ir liūtas.

Atgailaujantis asketas yra vienas populiariausių šventojo ikonografinių tipų, egzistuojantis atskirai šv. Jeronimą vaizduojančiuose kūriniuose ir įvairaus turinio kompozicijose: mariologiniuose, kristologiniuose ar Bažnyčios tėvų siužetuose. Lietuviškoje šv. Jeronimo atvaizdų panoramoje šis įvaizdis taip pat užima didžiausią išlikusių kūrinių dalį. Šventasis, lankydamas Biblijoje minimas vietas, kelerius metus buvo pasitraukęs į Sirijos dykumą, plytinčią netoli Alepo (*heremus Chalcidos*). Gyveno ten kaip atsiskyrėlis, kankinamas vizijų bei geismų, vaduodamasis nuo jų atgaila. Būtent dykuma, kurioje šv. Jeronimas stengėsi pajusti Dievo artumą, ir yra dažniausia šio pobūdžio kūrinių veiksmo vieta. Simbolinei dykumai – pasauliui Vakarų Europos dailės kūriniuose suteikiamas uolingos dykros, tyrų, miško, itališko ar nyderlandiško kraštovaizdžio pavidalas. Jau savo egzistavimo pradžioje atgailaujančio atsiskyrėlio vaizdinys abstrahavosi nuo biografinio įvykio į vizualinį priekaištą vienuoliškosios gyvenenos pagrindų nebepaisiusioms vienuolijoms, tarnavo šaukiniu nepamiršti dvasinių vertybių. Neatsitiktinai temos „Šv. Jeronimas dykumoje“ ištakos siejamos su Florencijos arealo pranciškonų observantų judėjimu³⁷. Vėliau kontrreformacija, eksploatavusi šį siužetą, suteikė jam plačią supasaulėjusios dvasininkijos kritikos ir apskritai – Bažnyčios savikritikos prasmę³⁸: juk dailėje, ypač nuo XVI a., neretai atgailauja aukščiausio rango dvasininkas – kardinolas Jeronimas, kuris, numetęs savo išskirtinio statuso atributus, vienumoje nuolankiai atsiduoda maldai ir atgailai, tapdamas grįžimo prie tikėjimo esmės metafora. Reformatai gi kritiškai žiūrėjo į atgailos per marinimąsi ir kūno kančias kelią. Dykumoje atgailaujančio asketo vaizdinys, kurį greitai perėmė ir nyderlandiečiai, iškilo kaip savotiška priešingybė XV–XVI a. plitusiai šv. Jeronimo, dirbančio savo celėje ar studijoje prie pulto / stalo, atvaizdų (vienas jų – 1480 m. Domenico Ghirlandajo freska Florencijos Visų Šventųjų bažnyčioje) tipui. Pastarasis tipas, įkūnijantis Bažnyčios mokymo autoritetą, nuosekliai išaugo iš senos ikonografinės tradicijos – iš atvaizdų karolingų miniatiūrose, o jų šaknys

³⁷ Jeon 2005: 122.

³⁸ Jungblut 1967: 248–249.

siekė antikinį „autorius atvaizdą“ (vok. *Autorenbild*). Kabinetiniame interjere rašančio arba skaitančio Biblijos vertėjo paveikslas (Filippo Lippi, Dürerio, Jano van Eycko, Vincenzo Catenos, Antonelo da Messinos ir kt. kūriniai), suklestėjęs renesanse, universitetų kūrimosi bangoje, jau reiškė ne vien *Litterae divines*, teologijos, bet ir mokslininko humanisto ar bendrai paties mokslo prestižą.

Šie du skirtingi šv. Jeronimo pavidalai, matomi dviejuose rankraštiniuose Žygimanto Senojo ir jo kanclerio Goštauto maldynuose, atspindi Reformacijos laikotarpiu besimainančias religines idėjas ir vyraujančias ikonografines madas. Čia reikėtų pridurti, kad nors karališkuose jogailaičių maldynuose labai silpnai atspindėtas pamaldumas šventiesiems³⁹, mažai jiems skirtų miniatiūrų, vis dėlto šv. Jeronimas pagerbtas ir, matyt, ne vien už tai, kad jo verstos Atgailos psalmės įtrauktos į maldynus. Abu minėti manuskriptai iliuminuoti krokuviškio dailininko Stanisłowo Samostrzelniko (~1480–1541) dirbtuvėse. Žygimanto Senojo maldynas, datuojamas 1524 m. ir saugomas Britų muziejuje. Viena jo miniatiūra vaizduoja pagyvenusį žilą ilgabarzdį šv. Jeronimą su kardinolo apranga sėdintį celėje prie pulsto ir sutelktai rašantį. Šventojo galeras kybo nusmuktas ant nugaros, prie kojų romiai guli liūtas, kairėje pusėje – žalia užuolaida, matyti mokslinio darbo reikmenys, kai kurie jų – smėlio laikrodis ir knyga yra dažni šv. Jeronimo atributai. Be kelių smulkmenų, tik viena svarbi detalė – langas – skiria šią miniatiūrą ir jos pirmavaizdį – Dürerio 1511 m. medžio raižinį „Šv. Jeronimas celėje“⁴⁰. Pastarasis raižinys tapo panašios ikonografinės schemas, 1514 m. sukurtos vario graviūros, pirmtaku, kuri kartu su „Melancholija“ ir „Riteriu, Mirtimi ir Velniu“ pripažįstamos dailininko grafikos viršūne. Vokiškasis garsiosios graviūros pavadinimas „Der heilige Hieronymus im Gehäuse“ kartais neverčiamas, tačiau žodžiai *im Gehäus* ar *im Gehäuse* šiuolaikiškai reikštų buvimą darbo kabinete. Taigi šioje Dürerio graviūroje šv. Jeronimas sėdi savo studijoje / darbo kambaryje, erdvesniame ir labiau nei pirmoje graviūroje išplėtotame interjere. Perspektyvinėse architektūrinėse erdvės linijose sudėlioti daiktai (tarkim, kaukolės – mirties, laikinumo, gyvenimo tuštybės ir krucifikso – Išganymo, Prisikėlimo idėjų trajektorija) dar labiau sustiprina simbolinį kūrinio naratyvą, mat religinę potekstę slepia kone visi čia pavaizduoti daiktai (tarkim, uždaryta dėžė – Švč. Mergelės nekaltybė). Iškalbinga, kad raižinį savo tiesai manifestuoti buvo adaptavę abi religinių priešininkų stovyklos: imituodamas graviūros turinį Luco Cranachas vyresnysis vietoje šv. Jeronimo 1526 m. nutapė kardinolą Albrechtą von Brandenburgą, o aršus pastarojo oponentas Martinus Liuteris šventojo vaidmenyje atsidūrė Wolfgango Stuberio apie 1546 m. sukurtame raižinyje. Gali būti, kad Samostrzelnikui buvo žinomi abu – 1511 bei 1514 m. Dürerio raižiniai, ir langas Žygimanto Senojo maldyno miniatiūroje atsiradęs sekant antruoju, nes dailininkas galėjo naudotis ne vienu pavyzdžiu.

39 Borkowska 1999: 212.

40 Žr. vieną egzempliorių: <http://www.virtuelles-kupferstichkabinett.de/index.php?selTab=3¤tWerk=648&>

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

2 pav. M. Raimondi. Vario raizinyš „Klūpantis šv. Jeronimas“ [1500–1527]. Prancūzijos nacionalinė biblioteka: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6953269v>

Cranacho kūriniių stilistiką. Minėtos maldynų miniatiūros leistų daryti išvadą, kad gausi europietiška XV pab. – XVI a. I ketv. meninė šv. Jeronimo atvaizdų produkcija buvo žinoma karališkame dvare, o galbūt ir plačiau. Be abejo, egzistuoja menkai mūsų dailės istorikų ištirtas laukas – inkunabulų ir paleotipų iliustracijos. Atskirą jo barą užimtu šventojo stridoniečio vaizduosena, ypač tai pasakytina apie paleotipų frontispisus ir iliustracijas. Nekeliant tikslo šią sritį įveikti straipsnyje, vėliau bus stabtelėta tik ties keletu graviūrų – svarbių ikonografinių klišių.

Poliarizuoti mokslininko ir atgailaujančio asketo paveikslai netruko prarasti savo homogeniškumo, o baroko epochoje jau tiesiog užderėjo mišrios ikonografijos – atgailaujančio asketo intelektualo atvaizdų. Celėje prie darbatalio sėdinčio ir rašančio ar skaitančio šv. Jeronimo grynasis ikonografinis tipas Lietuvos bažnyčiose tikrai nėra dažnas. Čia galėtų būti paminėtinas Imbrado

Kitokios kompozicijos schema atpažįstama Alberto Goštauto maldyno (~1524–1528 m.)⁴¹, dabar saugomo Miuncheno universiteto bibliotekoje (sign. ms. 1097) iliustracijoje. Miniatiūros autorius tikriausiai pasinaudojo italų raižytojo Marcantonio Raimondi estampu (2 pav.), sukurtu tarp 1500 ir 1527 metų⁴². Maldyno iliustracijoje beveik identiška priešais medyje įkeltą krucifiksą klūpančio Jeronimo figūra: atremta į knygą kairė šventojo ranka laiko kaukolę, iš kurios „išauga“ kryžius, o dešinės delnas priglaustas prie barzdoto veido. Atkartotas ir savitas pėdų judesys, drabužių drapiravimas. Tačiau yra ir kitokių ar papildomų nei es-tampe detalių (daugiau medžių, kitokia jų laja, kalnai horizonte, Jeronimo aureolė), primenančių tos pačios temos Albrechto Altdorferio, Hanso Sebaldso Behamo ar

41 Miniatiūra publikuojama: [http://www.bildindex.de/#|1_\(Aufnahme-Nr.114.972\)](http://www.bildindex.de/#|1_(Aufnahme-Nr.114.972)), tik maldynas šiame tinklalapyje vadinamas Žygimanto Senojo vardu (*Gebetbuch König Sigismunds I. von Polen*), mat A. Goštautas maldyną dedikavo ir padovanojo didžiajam kunigaikščiui.

42 Šio vario raizinio egzempliorius saugo ir publikuoja internete Prancūzijos nacionalinė biblioteka (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6953269v>) ir Britų muziejus ([http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?searchText=saint%20jerome&LINK\[34484,assetId=43280&objectId=1432997&partId=1\)](http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?searchText=saint%20jerome&LINK[34484,assetId=43280&objectId=1432997&partId=1))). Britų muziejaus nurodoma kūrinio chronologija 1500–1527 m. labiau atitinka maldyno sukūrimo laiką nei Prancūzijos nacionalinės bibliotekos datavimas – 1506–1536 m.

bažnyčios altoriaus paveikslas⁴³, datuojamas XVIII a. pab. – XIX a., turintis tolimos ikonografinės giminystės su Bartolomeo Cavarozzi 1617 m. nutapytu paveikslu, saugomu Pitti galerijoje. Klasikinės renesanso kompozicijos reminiscencija – Vilniaus Šv. Jono ir Dūkštų bažnyčių monstrancijų, sukurtų Vilniaus auksakalio Jono Lario XVIII a. vid. ir 7 deš.⁴⁴, reljefai (3 pav.): šonu į žiūrovą pasisukęs šventasis kardinolo rūbais prie stalo rašo, o prie jo guli liūtas. Ši scena monstrancijoje tėra vienas iš keturių segmentų, skirtų Bažnyčios tėvams. Būtina pasakyti, kad Lietuvos dailėje šv. Jeronimas tankiausiai ir sutinkamas garbingoje tvirtoje draugėje – tarp keturių krikščionybės doktrinos kūrėjų, Romos katalikų bažnyčios daktarų. Ir ne tik bažnyčiose, bet ir senųjų knygų antraštinio lapo bordiūrų kompozicijose. Žvilgtelėkime į porą Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų leidinių su įdomiomis vietinėmis

3 pav. J. Laris. „Šv. Jeronimas celėje“. Dūkštų Šv. Onos bažnyčia. A. Baltėno nuotr., 2011

proveniencijomis. Panašų į Lario reljefe Jeronimą savo celėje matome vokiečių tapytojo ir knygų iliustratoriaus Antono Wormso (Anton von Worms, † 1541) medžio raižinyje – Alkuino sudarytų homilijų frontispise (1530 m., Kelnas)⁴⁵, beje, reprodukuotame dar ir kitose laidose. Keletu metų vėliau taip pat Kelne pasirodžiusio filosofo ir teologo Dionysiaus Cartusiano *D. Dionysii Carthusiani Enarrationes... in quinque Mosaicae legis libros* tituliniam bordiūre jau „mišrios“ ikonografijos kompozicija: Jeronimas studijoje, pusnuogis kaip atsiskyrėlis, rašo priešais krucifiksą, ant žemės prie basų kojų guli kardinolo skrybėlė, o šventojo užnugaryje stovi didelis liūtas⁴⁶.

Manuskriptų miniatiūrose, knygų iliustracijose ir dailėje apskritai populiaru traukiančio iš letenos erškėčio spyglį, kartais glostančio liūtą scena. *Aukso legendos* skyriuje apie šv. Jeronimą įterptas pasakojimas, greičiausiai adaptuotas iš šv. Gerasimo gyvenimo, apie į vienuolyną atklydusį šlubuojantį liūtą. Išsigandę broliai išsilakstę (tokį momentą savo kūriniuose perteikė Vittore Carpaccio ir Benozzo Gozzoli), o bebaimis būsiamasis Bažnyčios tėvas, pagydes erškėčių sužeistą plėsrūno leteną, ir tas,

43 Jis įtrauktas į Lietuvos kultūros vertybių registrą, unikalus kodas 20352.

44 *Vilniaus sakralinė auksakalystė* 2012: 98–99.

45 Žr. iliustraciją: *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai* 2003: 25 II-382.

46 Žr. iliustraciją ten pat: 476 II-4125.

4 pav. „Šv. Jeronimas“. *Aukso legendos* iliustracija. Lionas, 1519. LMAVB (V-16/1-1364, Focvij)

Alpių XV a. II p. – XVI a. I p. dailėje itin mėgta kompozicinė schema: statiška kardinolo rūbais bei skrybėle šv. Jeronimo figūra su priglundusiu, ant galinių kojų besistiebiančiu liūtu. Šuniui būdingas judesys ir net pavidalas (sumažintas, nuolankiai pabrukta uodega ar iškištu liežuviumi) sąmoningai naudoti bažnyčių skulptūrose, reljefuose ar tapyboje (miniatiūrų irgi), ne tik pabrėžė visišką liūto atsidavimą, bet turėjo priminti stebuklines šventojo galias. Tokia šv. Jeronimo vaizduosena taip pat sutinkama grafikoje (pvz., Wiliamo Caxtono apie 1482 m. anglų kalba išleistos *Aukso legendos* iliustracija). Intymia nuotaika išsiskiria 1519 m. Lione išleistos *Aukso legendos*, saugotos Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekoje⁴⁹, medžio raižinys (4 pav.). Reikėtų pastebėti, kad daugelyje aptariamų rūšies kūrinių šv. Jeronimas yra bebarzdis⁵⁰, bet šioje graviūroje turi barzdą. Analogiško modelio – barzdoto kardinolo su besistiebiančiu liūtu – skulptūrą neišaiškintas LDK

„atsikratęs bet kokio žiaurumo, gyveno tarp jų it koks naminis gyvulys“⁴⁷, neturėjęs pareigą rūpintis vienuolijos asilu. Teologinė prijaukinto liūto legendos potekstė sodri. Iš kitų šventųjų prijaukintų laukinių gyvūnų Jeronimo liūtas išsiskyrė, nes simbolizavo vienuolių galią – joms paklūsta ir tarnauja žvėrių karalius⁴⁸. Kartu aukštinta krikščioniškojo galestingumo alegorija: gaivalas nugalėtas ne fizine jėga, o atjauta. Jeronimas įkūnijo dieviškąją dvasią, Išganymo versmę, o liūtas – mirtį, nuodėmę, nuo jų, tarsi per krikštą, išsivaduojama ištraukus dyglį. Ši Jeronimo gyvenimo legenda dailės kūriniuose pradėta vaizduoti XII a., ir netrukus liūtas virto vienu svarbiausių šventojo atributų. Vienu du vaizduojami šventasis ir liūtas išaugo į savarankišką motyvą, įgijusį dar ir asmeninių aistrų, ydų, nesvetimų neramiam biblištui, pergalėjimo reikšmę. Kraštuose šiauriau

⁴⁷ Voraginietis 2008: 345–346.

⁴⁸ Jungblut 1967: 22–34.

⁴⁹ Dabar – LMAVB, V-16/1-1364.

⁵⁰ Pz., šv. Jeronimo skulptūra iš Nauberger koplyčios (apie 1510 m., Dresdener valstybiniai meno rinkiniai, SAV 0089) ar Schnütgen muziejuje Kelne (apie 1470 m., Inv. Nr. A 201); stalių reljefai (Rodezo katedroje, apie 1478 m. ar Kalkaro Šv. Mikalojaus bažnyčioje, 1508 m.), minėta W. Caxtono išleistos *Aukso legendos* graviūra ir pan.

auksakalys bene XVII a. 7 deš. pab. įmontavo į mišių taurės iš Vilniaus katedros lobyno nodusą⁵¹.

Paminėtinas ir kitas renesanse pasklidęs šv. Jeronimo, paprastai irgi stovinčio, kardinolo apranga, tipas. Šventasis rankose laiko bažnyčios pastatą, neretai padėtą ant knygos, kas reiškia ant jo *Vulgatos* išaugusią Bažnyčią. Taip šv. Jeronimą yra nutapę Jacopo Bellini ar Carlo Crivelli, tokį galime rasti XVI a. spaudiniuose, tarkime, *Prologus in vitaspatrum*⁵². Tačiau ne tik knyga, bet popieriaus ritinys, sekant istorinę tiesą, yra jo atributas. Su ritiniu rankoje ir rečiau pasitaikančiais juodais kardinolo rūbais XIX a. pab. šventojo skulptūra puošia vieną Skaudvilės bažnyčios altorių.

Kalbant apie mūsų bažnytinę dailę svarbu pažymėti, kad joje vyrauja barokinio tipo ir ikonografijos atgailaujančio, medituojančio šv. Jeronimo atvaizdai. Gal net galima išskirti leitmotyvą, itin ryškų ir Vakarų Europos baroko dailėje. Vienoje savo vizijų šventasis, išgirdęs angelo trimitą, skelbiantį Paskutiniojo Teismo pradžią. Šimtai dailininkų (sakykim, italai Daniele Crespi ar Agostino Carracci, ispanai Ribera ar Antonio de Pereda) vaizdavo šv. Jeronimą mokslininko, gamtos ar visai neapibrėžtoje nakties aplinkoje (nuoroda į jo biografiją – dirbo taip intensyviai, kad net nebeskyręs paros laiko), nuščiuvusį, išsigandusį ir žvelgiantį trimituojančiojo link, o kartais net rankomis besiginančio (pvz., Guercino 1619–1620 m. paveikslas Luvre ir jo XIX a. II p. sekiny s Tryškių bažnyčioje) nuo fatališkosios žinios. Sėdėdamas prie darbo stalo (Krekenavos bažnyčios paveikslas, XIX a. I p.? ar atgailaudamas ir kartu dirbdamas (Marijampolės mažosios bazilikos paveikslas, XIX a. I p.?); Jiezno ir Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčių sienų tapyba), išgirdęs trimitą, šv. Jeronimas savo dėmesį kreipia jo link. Trimituojančio angelo figūra gali šioje scenoje ir nepasirodyti – tapyboje neretai matomas tik trimitas ar šiokios tokios jo apybrėžos šviesos ruože. Kai tapybos atnaujintojai nežino šventojo gyvenimo istorijos ir jos vaizduosenos ypatumo, virš šv. Jeronimo galvos atsiranda keistų darinių: renovuojant Jiezno lubų tapybą trimito galas pavirto keistomis riestėmis... (5 pav.). Jiezno bažnyčios lubų kompozicijos pirmtakų, parodančių ir šią pradingusią detalę, reikėtų ieškoti tarp pietų Vokietijos dailininkų Antono Weisso ar Gottfriedo Bernhardo Goetzo XVIII a. 7 deš. kūrinų. Tarkim, to paties turinio Weisso 1766 m. freskos Argenbühlio-Eglofso Šv. Martyno bažnyčioje (6 pav.), bet greičiausiai sienų tapybos Jiezno bažnyčioje autorius naudojosi nedideliu Goetzo vario ražiniu (13,8 × 9 cm) – to laiko devociniu paveikslėliu⁵³. Tačiau, jei pažvelgtume įdėmiau, šie trys šv. Jeronimo atvaizdai turi sąsajų su analogiškos temos Riberos paveikslais.

51 Grafų Tyzenhauzų funduotas liturginis indas ir jo skulptūra reprodukuoti, aptarti leidiniuose: *Vilniaus katedros lobynas*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2002: 240, il. 91–94 ir *Skarbiec katedry wileńskiey*, Zamek Królewski w Warszawie, 2009: 156.

52 Žr. iliustraciją: *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai* 2003: 407.

53 Toks paveikslėlis publikuojamas: <http://www.philographikon.com/santos.html>

5 pav. „Šv. Jeronimas“. Liunetės tapybos kompozicija Jiezno bažnyčioje. XVIII a. II p. A. Petrašiūno nuotr., 2005

6 pav. A. Weissas. Freska „Šv. Jeronimas“, 1766. Argenbühlio-Eglofso Šv. Martyno bažnyčia. <http://www.europeana.eu/portal/record/08501/A730316C38286257999A58C2C5F5CBB66A114A10.html?start=34&query=who%3A%22Wei%C3%9F%2C+Anton%22&startPage=25&rows=24>

Kokios ikonografijos ir kada tiksliai šv. Jeronimo atvaizdai pasiekė Lietuvos bažnyčias kol kas sunkoka išsiaiškinti: trūksta istorinių duomenų, be to, būrys senųjų kūrinių (pvz., XVII a. atvaizdai iš Šiaulių katedros, Joniškio, Tytuvėnų, Plungės ir kt.⁵⁴ bažnyčių) negrįžtamai prarastas⁵⁵. Remiantis turimomis žiniomis, galima teigti, kad daugiausiai atvaizdų radosi XVII a. I p. – XIX a. I p., o tai sutaptų su vienuolių Lietuvoje klestėjimo ir beveik su baroko laikotarpiu. Lietuvoje veikusių pranciškonų, bernardinų, augustijonų, jėzuitų (Ignacas Lojola dvasinėse pratybose sektinu pavyzdžiu laikė stridoniečio atgailos būdą), kamaldulių ir gal kitų vienuolių indėlis į šventojo gerbimo tradiciją LDK telieka ateičiai, kaip ir bažnyčių inventoriuose minimų atvaizdų paieškos⁵⁶. Šv. Jeronimo skulptūros ir paveikslai dažnesni turtingos ikonografinės programos ir puošybos vienuolių bažnyčiose arba vyskupijų katedrose. Neretai, kaip minėta, Biblijos vertėjas pasirodo kvartete su kitais Vakarų Bažnyčios

54 Dar keletas neišaiškintų atvaizdų, kartu su žinomu XVIII a. reljefu iš Debeikių bažnyčios, buvo eksponuoti 1939 m. bažnytinio meno parodoje.

55 Kita vertus, džiugina neseniai surasti, kad ir apnykę, šv. Jeronimo paveikslai Alsėdžių (XIX a. I ketv.) ar Tryškių (XIX a. 6–7 deš.) bažnyčiose.

56 Tarkim, žinoma, kad XIX a. I trečdalyje šv. Jeronimo atvaizdas puošė Vaitkuškio šventovę (1830 m. koplyčios vizitacija. *LVA*. F. 694. Ap. 1. B. 3780. L. 147v.), o Veiviržėnų bažnyčioje iliuziškai tapytame Šv. Marijos Magdalenos altoriuje buvo ir iliuziškai tapyta šventojo skulptūra (Giniūnienė 2012: 20).

tėvais, o įprasta šių krikščioniškojo mokslo „stulpų“ lokalizacija yra idėjiškai svarbi: altorių retabulai (skulptūros Vilniaus Šv. Dvasios, Šv. Jono, Joniško, Debeikių⁵⁷ (nebėra) bažnyčiose, o Merkinėje – tapyba), sakyklos (skulptūros Telšių ir Varnių katedrose, Videniškių, Panevėžio marijonų šventovėse), bažnyčios skliautai (sienų tapyba Pažaislio, Jiezno, Vilniaus Šv. Dvasios, Šv. Jurgio

7 pav. M. Palonis. XVII a. 8–9 deš. Pažaislio presbiterijos kupolo freska. S. Smilingytės-Žeimiienės nuotr., 2014

bažnyčiose; skulptūros – Vilniaus Šv. Petro ir Povilo šventovėje). Šventieji Grigalius, Augustinas, Ambraziejus ir Jeronimas – tarsi keturių evangelistų darbų tęsėjai ir įtvirtintojai pasaulyje, todėl ir bažnytinės ikonografijos tradicijoje dažnai vaizduojami kartu, bet hieratiškai: evangelistai komponuojami aukščiau nei simboliniai jų porininkai (pvz., Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios Šv. Tomo Akviničio altoriuje, Joniško bažnyčios skliautuose ir didžiajame altoriuje, Telšių katedros sakyklos stogelyje ir tribūnoje). Tarp solidžios išvaizdos Bažnyčios daktarų (Vilniaus Šv. Petro ir Povilo, Pažaislio (7 pav.), Merkinės bažnyčiose) ar tarp kitų šventųjų (Šiluvos Švč. Jėzaus Širdies altoriaus skulptūros) šv. Jeronimas ne sykį išskirtas pusnuogio asketo pavidalu.

Dažnai Lietuvos šv. Jeronimo paveikslų ir skulptūrų ikonografija perimta iš europietiško provaizdžio, neretai garsaus tapytojo paveikslą reprodukuojančios graviūros. Antai, XIX a. I p. neišaiškintas Lietuvos dailininkas, tapydamas Alsėdžių bažnyčios atgailaujančio šv. Jeronimo paveikslą, tikėtina, naudojosi ne pirminiu vaizdinio šaltiniu – Reni 1624–1625 m. paveikslu „Šv. Jeronimas“, saugomu Londono nacionalinėje galerijoje⁵⁸, bet XVIII a. II p. – XIX I p. platintais grafikų Domenico Cunego ar Josefo Fussellio raižiniais. Atrodytų, vizualinės šv. Jeronimo paveikslėlio Merkinės bažnyčios altoriuje (8 pav.) ištakos driekiasi į XVI a. IV ketv. – XVII a. pr. Nyderlandų raižytojų Johannesio (Jano) I Sadelerio (9 pav.) ar Johanno Baptisto Zangrijaus vario graviūras. Tačiau tapytojas panašiau naudojosi ne jomis, o analogišką tipažą, matyt, buvusį populiariu, perteikiančia Michelio van Locho (1601–1647) graviūra (10 pav.), nes ir šventojo veido išraiška čia artimesnė, ir liūtas yra vaizduojamas kairėje už šv. Jeronimo. Nėra abejonės, kad ir italų dailininkų kūriniai šventojo tema bandyti atkartoti, ypač Agostino Carracci ar Guercino. Sakykim, pastarojo sukurtas ikonografinis modelis (paveiksle iš privačios kolekcijos) atsekamas Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčios liunetės kompozicijoje.

57 Tai ne reljefas, bet apvalioji skulptūra kardinolo rekvizitu, kurią Mečislovas Sakalauskas 1961 m. nufotografavo kartu su šv. Grigaliaus skulptūra: http://www.tradicija.lt/Skulptura/MS_Anyksciu_skulptura_b.htm

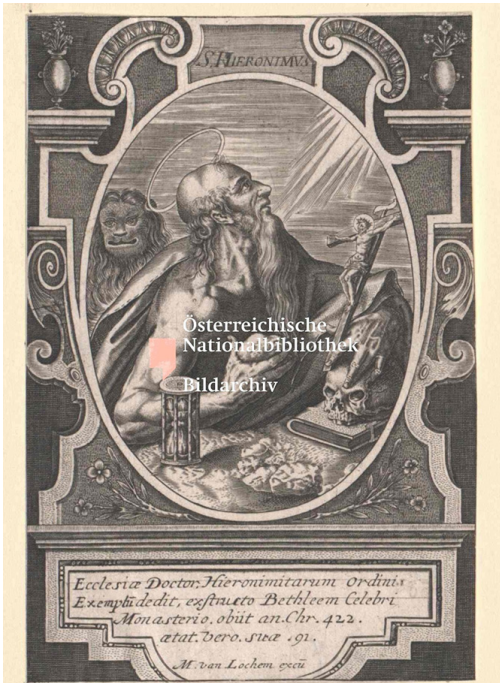
58 Prieiga per internetą: <http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/guido-reni-saint-jerome>

8 pav. Nežinomo tapytojo „Medituojantis šv. Jeronimas“. XVII a. Merkinės bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2004

9 pav. J. Sadeleris. Vario raižinys „Šv. Jeronimas“, 1576–1600. Herzogo Augusto biblioteka: <http://www.virtuelles-kupferstichkabinett.de/index.php?selTab=3¤tWerk=17523&>

10 pav. M. van Lochemas. Graviūra „Šv. Jeronimas“, XVII a. I p. http://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=8166606

Pabaigai

Straipsnio pradžioje minėta, kad šv. Jeronimas nėra populiarus šventasis Lietuvoje, tačiau net šis provizoriškas tyrimas parodė, kad jis, jo darbai ir atvaizdai buvo tikrai reikšmingi krikščionėjančiai Lietuvai. Kita vertus, nemažai ankstyvųjų šv. Jeronimo atvaizdų neišliko, o esami dažniausiai yra iš vienuolių ar kitose ikonografinė prasme turtingose bažnyčiose. Išaiškinti pagrindiniai ikonografiniai modeliai ir galimi kūrinių pirmavaizdžiai dar syki atskleidė, kokia svarbi religinio meno plėtrai buvo grafikos reikšmė.

Gauta 2014 05 02
Priimta 2014 05 05

Literatūra

1. Adomėnas, M. Šventasis vertėjų globėjas. *Naujasis židinys-Aidai*. 1992. 7–8: 8–15.
2. Ališauskas, V. *Sakymas ir rašymas: kultūros modelių kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Aidai, 2009.
3. Borkowska, U. *Królewskie modlitewniki: studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV i początek XVI wieku)*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999.
4. Bumblauskas, M. Jeronimo Prahieškio pasakojimas apie lietuvių religiją ir christianizaciją. *Lietuvos istorijos studijos*. 2011. 28: 24–43.
5. Dirsytė, R. *XV–XVII a. buvusios Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekos knygos, saugomos Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje*, 2011. Prieiga per internetą: <http://www.mab.lt/leidiniai/lmavb2007-2008/38-51.pdf>
6. Feigelmanas, N. *Lietuvos inkunabulai*. Vilnius: Vaga, 1975.
7. Giniūnienė, A. Veiviržėnų bažnyčios iliuzinė tapyba ir XVIII a. II pusės – XIX a. I pusės Kristaus kapo dekoracijos. *Menotyra*. 2012. 1: 18–35.
8. Gudmantas, K. Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai. *Knygotyra*. 2003. 41: 9–24.
9. Gudmantas, K. Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjai ir jų prototipai: „romėnai“. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004. 18: 113–139.
10. Hamm, B. Hieronymus-Begeisterung und Augustinismus vor der Reformation. Beobachtungen zur Beziehung zwischen Humanismus und Frömmigkeitstheologie (am Beispiel Nürnbergs). *Augustine, the Harvest, and Theology (1300–1650)*. Leiden/New York/Kopenhagen/Köln, 1990: 127–235.
11. Jeon, H. *Meditatio mortis. Zur Ikonographie des hl. Hieronymus mit dem Totenschädel unter bes. Berücksichtigung des Lissaboner Gemäldes von Albrecht Dürer*. Dissertation. Westfälische Wilhelms-Universität, Institut für Kunstgeschichte. Münster, 2006.
12. Jovaiša, L. *Vilniaus katedros relikvijos, 1387–1655*. Prieiga per internetą: http://www.bpmuziejus.lt/_admin/Vilniaus%20katedros%20relikvijos,%201387-1655_Liudas_Jovaisa.pdf
13. Jungblut, R. *Hieronymus. Darstellung und Verehrung eines Kirchenvaters*. Inaugural-Dissertation. Tübingen, 1967.
14. Kamuntavičienė, V. Gardino dekanato parapijos XVIII a. II pusėje. *Soter*. 2013. 46(74): 49–68.
15. Kawecka-Gryczowa, A. *Biblioteka ostatniego Jagiellona: pomnik kultury renesansowej*. Wrocław: Ossolineum, 1988.
16. Klajumienė, D. Bažnyčios altorių istorinė ir plastinė raida. *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė*, 2004: 69–76.
17. *Kriekšioniškosios ikonografijos žodynas*. Sud. D. Ramonienė. Vilnius: VDA, 1997: 95–97.
18. *Lietuvių pavardžių žodynas, A–K*. Vilnius: Mokslas, 1985.
19. Misius, K. Salantų klebonas Stanislovas Čerškis ir kultūrinė veikla. *Salantų bažnyčia. Istorija, meno vertybės ir žmonės*. Vilnius: VDA, 2011: 297–328.
20. Narbutas, S. Valdovė ir jos tarnaitės: Lietuvos lotyniškoji literatūra dominavimo laikotarpiu. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2008. 26: 19–53.
21. Paknys, M. *Pažaislio vienuolyno ir statybos dekoravimo istorija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013.
22. Paliušytė, A. Kristupas Radvila (1585–1640) – tapybos užsakovas. *Menotyra*. 2001 2: 28–35.
23. *Panevėžio vyskupija: istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*. Vilnius: Katalikų akademija, 1998.
24. Račiūnaitė, T. *Vizijos ir atvaizdai. Basųjų karmelitų palikimas*. Vilnius: VDA leidykla, 2003.
25. Radvila, M. K. *Kelionė į Jeruzalę*. Vertė O. Matusėvičiūtė. Vilnius: Mintis, 1990.
26. Vaitkevičiūtė, V. Pamaldus pilietis LDK Baroko laidotuvių pamoksluose. *Literatūra*. 2006. 48(7): 82–101.
27. Valančius, M. *Raštai*. T. 2: *Žyvatai šventųjų. Gyvenimai šventųjų Dievo*. Vilnius: LLTI, 2003: 124–129.
28. *Vakarų Europos tapyba Lietuvos TSR muziejuose*. Vilnius: Vaga, 1982.
29. *Vilniaus sakralinė auksakalystė*. Katalogas. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2012.
30. *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*: katalogas. Sud. N. Feigelmanas, I. Daugirdaitė, P. Račius. Vilnius: LLTI, 2003.
31. Voraginietis, J. *Aukso legenda arba šventųjų skaitiniai*. 2 kn. Vilnius: LLTI, 2008.
32. Холл, Дж. *Словарь сюжетов и символов в искусстве*. Москва: КРОН-ПРЕСС, 1996: 258–259.

Skirmantė Smilingytė-Žeimienė

On the images of St. Jerome and their origins in Lithuania

Summary

It would be correct to say that St. Jerome is not a very popular saint in Lithuania. His Lithuanian bibliography is rather scarce, and his images on church altars are few and not widely recognizable. On the other hand, the Lithuanian “history” of St. Jerome is also little known. The teaching and works of this Church Father, his piety, remarkable industriousness and erudition were much better realized by the believers of the 16th–17th centuries, particularly those belonging to the noble class, than they are today. The personality of this saint played quite an important role in the process of Lithuania’s Christianisation and the intellectual growth of Lithuanian society, as this process took place at the time (from the 14th to the 17th centuries) when Western Europe was particularly fascinated with St. Jerome, and a great many eminent works of different iconography related with this saint were created. In the early 15th century a relic of the translator of the Vulgate was held in the Vilnius Cathedral, and his works could be found in libraries. It was along with the illustrations of incunabula and palaeotypes that the first images of St. Jerome reached Lithuania. The images of the saint in Lithuanian churches mainly appeared in the 16th – first half of the 19th century, though there are later ones as well (e. g., in the Joniškis church). One of the forms of respect for St. Jerome – the increasing popularity of his name among the well-off citizens in the 16th–17th centuries – prompted the appearance of artworks endowed by patrons in churches (e. g., St. Jerome is represented in the titular painting of the Plokščiai church, endowed by the treasurer and scribe of the Lithuanian land, Hieronim Kirszenstein, in 1670; images of the endower’s heavenly patron could be found in the Klovainiai and Tytuvėnai churches, as well as the Šiauliai Church of St. Peter and St. Paul, endowed by the Samogitian elder Hieronim Wołłowicz in the first half of the 17th century). The images of St. Jerome appeared in churches of a rich iconographic programme and décor. As can often be seen in the compositional schemes of the borders on the title pages of some early books, in churches St. Jerome is most often represented along with the other Fathers of the Western Church. The customary locations of the “pillars” of the Christian doctrine are ideologically important: altar retables (sculptures in the Vilnius Church of the Holy Spirit, the Joniškis and Debeikiai (no longer extant) churches, and paintings in the Merkinė church), pulpits (sculptures in the Telšiai or Varniai cathedrals), church vaults (mural paintings in the Pažaislis and Jieznas churches, the Vilnius Church of the Holy Spirit and St. George’s Church, sculptures in the Vilnius Church of St. Peter and St. Paul), or liturgical vessels (e. g. monstrances created by the Vilnius goldsmith Jonas Laris in the Dūkštai church or St. John’s Church in Vilnius). St. Gregory, St. Augustine, St. Ambrose and St. Jerome are considered the continuers and consolidators of the works of the four evangelists and thus in the iconographical tradition are often represented together with the latter, although in the hierarchical order: the evangelists are placed higher than their symbolical doubles (e. g. in the altar of St. Thomas of Aquin in the Vilnius Church of the Holy Spirit, on the vaults and the high altar of the Joniškis church, and on the canopy and platform of the pulpit of the Telšiai Cathedral).

Quite often the iconography of St. Jerome’s paintings and sculptures is adopted from the proto-image – often an engraving created after a painting by a famous artist. For example, it is quite possible that while creating a painting of St. Jerome for the Alsėdžiai church, an unknown Lithuanian artist of the first half of the 19th century referred to the engravings by the printmakers Domenico Cunego or Joseph Fusselli, which were popular in the second half of the 18th – first

half of the 19th century, rather than the original visual source – a painting by Guido Reni held at the National Gallery in London. Copper engravings by the Netherlandish printmakers Johann (Jan) I Sadeler or Johann Baptist Zangrius from the last quarter of the 16th century – early 17th century undoubtedly served as the visual source for a small painting of St. Jerome in the Merkinė church. The predecessors of the ceiling composition of the Jieznas church can be found among the works by the Southern German artists Anton Weiss or Gottfried Bernhard Goetz from the 1760s, which are cognate to Ribera's paintings on a similar topic. The iconographic model of Guercino's painting held in a private collection can be traced in the composition of a lunette in St. George's Church in Vilnius.

KEY WORDS: St. Jerome, Church Fathers, noble class, European visual art, visual art in Lithuanian churches, proto-image